

Kötelezők röviden

Murádin Jenő: Fegyverek és műsák. Erdély művészete az első világháború idején. Erdélyi Tudományos Füzetek 285., Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2016. 70 old.

Az elmúlt időszakban különböző módokon próbáltunk méltóképpen emlékezni – és minél többeket emlékeztetni – a száz évvel ezelőtt zajlott első világháborúra: centenáriumi kiállítások nyíltak szerte a világon, újabbnál újabb kiadványok láttak napvilágot, és megszámlálhatatlan rendezvény – konferencia, előadás, beszélgetés stb. – tematizálta a nagy háború különböző aspektusait – mindezek sora pedig 2017 és 2018 folyamán minden bizonnyal tovább bővül majd.

Példaként említhetjük a berlini Német Történelmi Múzeum *1914–1918. Az első világháború* című kiállítását, mely már 2014 májusában megnyílt, és hat hónapon át várta a látogatókat. A tárlat tizennégy, valamilyen okból kiemelkedőnek számító háborús helyszínből kiindulva kínált rálátást az eseményekre és azok tágabb kontextusaira. Emellett életrajzok, emlékiratok, levelek és tárgyak felhasználásával szóltatta meg a háború ismert és ismeretlen résztvevőit.¹ 2016 márciusában nyílt, és 2017 áprilisáig látogatható a London közelében található Whitgift Kiállítási Központ tárlata, melynek címe *Emlékezés 1916-ra. Élet a nyugati fronton*. A kiállítás személyes történeteken keresztül mutatja be az 1916-os év eseményeit, így helyezve új megvilágításba a verdueni, jütlandi és somme-i csatákat. Külön kiemelendő, hogy a tárlaton több mint hatszáz eredeti tárgyi emlék segíti a történelem megértését, ezek jelentős része pedig most látható először a nagyközönség számára.² Természetesen a tengerentúlon sem feledkeztek meg a centenáriumról: 2014 novemberétől 2015

áprilisáig várta az érdeklődőket a Los Angelesben működő Getty Kutatóintézet *Első világháború: a képek háborúja, a háború képei* címet viselő időszakos kiállítása, mely egyfelől a háborús propaganda működésére, másfelől a háborús hétköznapok, az összecsapások, a csataterék, a pusztítás és a szenvedés képi reprezentációira irányította a figyelmet.³

A felsorolást hosszan folytathatnánk a kimondottan képzőművészeti jellegű tárlatok összefoglalásával,⁴ az mindenesetre világosan látszik, hogy a történészek, művészettörténészek, kurátorok friss szemmel, új nézőpontok felkínálásával, újszerű kérdésfelvetésekkel igyekeztek időszerűvé tenni az egyes kiállítások tartalmát, illetve valóban élővé a háborúra való emlékezést.

Az elmúlt időszakban Magyarországon is sorra nyíltak a különböző tematikus tárlatok. A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban például 2014 decembere és 2015 júniusa között várta a látogatókat a *Gulyáságyú és rohamsisak* című időszakos kiállítás, mely *gyomornézetből*, az osztrák–magyar hadsereg, valamint a magyar hátszói lakosság háború alatti élelmézésének kérdéseit, nehézségeit, kihívásait vizsgálva emlékeztetett a nagy háborúra.⁵ A világégés újszerű és különleges megközelítésére adott lehetőséget a kecskeméti Katona József Múzeum Cifrapalotában működő részlegén

³ *Első világháború: a képek háborúja, a háború képei*. http://www.getty.edu/research/exhibitions_events/exhibitions/ww1/index.html (Letöltve: 2016. december 12.)

⁴ Fejes Júlia: *100 éve volt 1914. Világháború és művészet Európában*. <http://artportal.hu/magazin/mugyujtes/100-eve-volt-1914-vilaghaboru-es-muveszet-europaban> (Letöltve: 2016. december 12.)

⁵ *Gulyáságyú és rohamsisak. A Nagy Háború gyomornézetből*. <http://www.mkvm.hu/index.php?p=list&id=195&tbl=kiallitas> (Letöltve: 2016. december 13.)

¹ *1914–1918. Az első világháború*. <https://www.dhm.de/en/ausstellungen/archive/2014/first-world-war/the-exhibition.html> (Letöltve: 2016. december 11.)

² *Emlékezés 1916-ra. Élet a nyugati fronton*. <http://remembering1916.co.uk/about.aspx?SubCatID=259> (Letöltve: 2016. december 11.)

2016 nyarán megnyitott, *A háború pillangói* elnevezésű időszakos tárlat, mely az első világháború alatti prostitúció, a bordélyházak működésének, a nemi betegségek terjedésének, illetve mindezek szabályozásának kérdéskörét tematizálta.⁶ Hogy kissé közelebb jöjjünk, az erdélyi példák közül érdemes megemlíteni, hogy a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum már két időszakos kiállítással is megemlékezett az első világháború Csík környékét érintő eseményeire: az első a 2015 telén nyílt, a székelyudvarhelyi Kováts Fényképészet saját gyűjteményéből válogatott anyagából összeállított, *Az első világháború id. Kováts István fotográfus szemével* című tárlat,⁷ a másik pedig 2016 őszén *Emlékképek a Nagy Háborúból* címmel Románia hadba lépésének, a csíkiak menekülésének és Csíkszereda leégésének centenáriuma emlékezett.⁸

Ami az első világháborúval foglalkozó, tematikus kiadványokat illeti, a történészek, művészettörténészek és minden érdeklődő öröme az elmúlt időszak termése szintén gazdagnak mondható. A kiállításokhoz kapcsolódóan az esetek jelentős részében katalógusok is készültek, ezek mellett különböző albumok is napvilágot láttak. A nemrégiben közönség elé tárt könyvek közül témánkat illetően külön kiemelendő Ludmann Mihály *Művészek a háborúban. 1914–1918* című, 2015-ben Budapesten, a Látóhatár Kiadónál megjelent munkája. A közelmúltban természetesen az első világháborút tematizáló eseményekből, rendezvényekből sem volt hiány. A konferenciákon kívül elég megemlíteni például a budapesti Politikátörténeti Intézet által szervezett, *A műzsákat lelövik, ugye?* című, az első világháború kulturális-művelődési életét, tárgyi kultúráját,

gazdasági és társadalmi következményeit elemző beszélgetéssorozatot.⁹

Jól látható tehát az a kontextus, melybe Murádin Jenő fent nevezett, *Fegyverek és műzsák. Erdélyi művészete az első világháború idején* című műve is illeszkedik. Noha a hangzatos cím sokat ígér, a kis könyv mindössze hetven számozott oldalával hagy némi hiányérzetet olvasójában.

Tanulmánya előszavában a szerző hangsúlyozza, hogy bár az erdélyi művészet történetében a négy háborús év talán a legsivárabb korszak, föltáratlansága miatt azonban föltétlenül foglalkozni kell vele. Az első, *Eufóriától a kiábrándulásig* című fejezetből a vázlatos történeti bevezetés után megtudhatjuk, hogy a mozgósított – esetleg önként bevonult – művészek jelentős részét a Sajtóhadiszálláshoz (később Sajtó-főhadiszálláshoz) osztották be. Mivel az első világháborúra való emlékezés éveiben számos olyan esemény, helyszín, személy, jelenség válik (újra) közbeszéd tárgyává, melynek lényege napjainkra különben sokak számára már ismeretlen, talán érdemes lett volna a Sajtóhadiszállás (később Sajtó-főhadiszállás) fogalmát ezen írás keretei között is részletesebben magyarázni, ugyanis ennek működése érdekes kérdéseket vet fel a művészek és a művészet szerepére vonatkozóan. Tudjuk ugyanis, hogy ezen említett alakulatban az újságírók, fotósok, kinematográfusok, valamint a képzőművészek közös feladata a dokumentálás, az illusztrálás és a megörökítés volt, ez a jelleg pedig – ahogyan Róka Enikő fogalmaz – rányomta bélyegét az alkotásokra, meghatározta a háborús művészet karakterét. A Sajtóhadiszállás átszervezésével létrejött ugyan a hadifestők intézménye is, de fontos szem előtt tartanunk azt a tényt, hogy különbség volt a hadtestekkel mozgó, a katonaként harcoló, illetve a fogságba esett művészek, ezek élményei, tapasztalatai, látásmódja, emlékei között.¹⁰ Szintén az első fejezetben szembesülünk e kis könyv nagy paradoxonával is: a föltáratlan pályaképek és

⁶ Katona Csaba: *A háború pillangói – prostitúció a Nagy Háború idején*. <http://ujkor.hu/content/haboru-pillangoi-prostitucio-nagy-haboru-idejen> (Letöltve: 2016. december 13.)

⁷ *Az első világháború id. Kováts István fotográfus szemével*. <http://csszm.ro/kiallitasok.php?l=hu&t=1&id=382&op=archiv&y=2015> (Letöltve: 2016. december 13.)

⁸ *Emlékképek a Nagy Háborúból*. <http://csszm.ro/kiallitasok.php?l=hu&t=1&id=435&op=&y=> (Letöltve: 2016. december 13.)

⁹ *A műzsákat lelövik, ugye?* http://www.polhist.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=719&Itemid=140 (Letöltve: 2017. január 7.)

¹⁰ Róka Enikő: *Művészek a háborúban. Rubicon 2015/1. A nagy háború 1914–1918. 51–53.*

követhetetlen hagyatékok némiképp akadályozzák témánk beható elemzését és összefoglalását.

Az *Erdélyi művészek a harctereken* címet viselő második fejezetben elsősorban Nagy István, Márton Ferenc, zsögödi Nagy Imre, Varga Nándor Lajos és Hans Eder háborús tevékenységéről és műveiről olvashatunk, sajnos azonban nem új kutatási eredményeket, hanem többnyire régebbiek rövid ismétlését. A már említett hiányérzetet erősíti, hogy a tanulmánynak ezen részében nem találunk egy olyan bevezető összegzést, mely rávilágítana arra, hogy mi jellemezte az európai, a magyarországi, illetve az erdélyi művészeti életet közvetlenül az első világháború kitörését megelőzően. E fejezetet a szerző azoknak az erdélyi művészeknek a névsorával zárja, „*akiknek hadi szolgálatáról biztos adataink vannak.*” A tizennégy nevet tartalmazó felsorolásból azonban sajnos nem tudhatunk meg ennél többet sem az említettekről, sem ezeknek a háborús évekhez köthető tevékenységéről.

A téma szempontjából talán nem lett volna eredménytelen áttekinteni a vonatkozó helytörténeti kutatások újabb eredményeit: nem kizárt, hogy sikerült volna többet megtudnunk az olyan művészekről is, mint Bálint János és Bálint Lázár. Noha az információk hiányosak, előbbi vélhetően Gyimesbükkön született, és a 24. székely ezred közvéltékeként 1914. október 15-én Galiciában vesztette életét háborús sérülései miatt. Életnagyságú férfi aktjáról feljegyezték, hogy „Mikor a háború elején epreskerti műtermét kórházi célokra kiürítették, ahogy kifelé hozták a hatalmas alkotást, az ajtófélfában megakadva, leesett az állványról.”¹¹ A szintén Gyimesbükkön született Bálint Lázár a világháborúban közkatonaként szolgált, és „A bevonulás utáni első napokban agyagból kigyúrta Ferencz József császár és király huszár egyenruhás mellszobrát, melyet katonai parádé kíséretében lepleztek le az udvarhelyi hadkiegészítő parancsnokság udvarán.”¹² A korabeli sajtó tudósítása

szerint „Bálint Lázár egy szobrászműhelyben töltött pár évi gyakorlat után csak most végezte a budapesti képzőművészeti iskolát, mire a bekövetkezett nagy háború máris katonasorba állította. A műköből készített mellszobor, mely Őfelségét a megszólalásig híven ábrázolja, mintegy két méteres és a Szarkakőről beszállított terméskő alapzaton foglal helyet és művészi értékénél fogva valóban minden dicséretre érdemes.”¹³ Valószínűnek tűnik, hogy Bálint Lázár a világháború idején később is folytatta tevékenységét, néhány tiszt mellszobrát is elkészítette.¹⁴

Murádin Jenő kis kötetének hátralevő részében érintőlegesen szó esik még azokról a köztéri honvédszobrokról, melyek szimbolikus-lelkésítő-vigasztaló szerepük mellett a közadakozásra is lehetőséget teremtettek, a háború idején rendezett kiállításokról, emlékművek és gyűjtemények sorsáról, valamint egyéb művészeti, illetve a művészeti élet megszervezésére irányuló kezdeményezésekről. Rövid említésként van jelen a világháborús emlékműállítás ügye is, noha tudjuk, hogy ez ennél összetettebb témakör.¹⁵ A művet – mintegy függelékként – a Szibériában raboskodó erdélyi hadifoglyok életrajzi adatokat is tartalmazó névsora zárja. Noha elsőre talán nem érződik ennek az egységnek a tanulmánnyal való szoros összefüggése, a művészettörténész azért tartotta indokoltnak e dokumentumgyűjtemény közzétételét, mivel – egyfelől – e följegyzések eddig szinte ismeretlenek voltak, másfelől pedig mert szerzőjük a maga is grafikus Reschner Gyula.

Összegzésképpen talán elmondható, hogy Murádin Jenő ezen kis könyvének elsősorban jelzésértéke van. A kiállításokhoz, rendezvényekhez hasonlóan felhívja a figyelmet arra, hogy mostanában az első világháborúra való intenzív emlékezés ideje van. Ugyanakkor mutatja, hogy a téma kutatása számos lehetőséget rejt. Reméljük, hogy ez a kiadvány további közelítések, feldolgozások, összegzések kiindulópontja lehet.

Ladó Ágota

¹¹ Daczó Katalin: „*Vezényszó nélkül is haptákba állt a század...*” Emlékképek a Nagy Háborúból. Hargita Népe Kiadó, Csikszereda 2015. 72–73.

¹² Uo. 73.

¹³ Uo. 73–74.

¹⁴ Uo. 74.

¹⁵ Gyáni Gábor: *Az első világháború emlékezete.* Rubicon 2015/1. *A nagy háború 1914–1918.* 59–63.